

УДК 349.2

Анастасія Бойко,*здобувач кафедри цивільно-правових дисциплін,
господарського та трудового права
Харківського національного педагогічного
університету імені Г. С. Сковороди*

ПОНЯТТЯ ТА ПРАВОВА ПРИРОДА МОЛОДІЖНОГО БЕЗРОБІТТЯ

Досліджено правовий феномен молодіжного безробіття для подальшого винайдення юридичних засобів покращення ситуації у сфері зайнятості молоді. Аргументовано, що молодіжне безробіття можна визначити як правовий стан, що характеризується відсутністю у громадян віком від 14 до 35 років можливості реалізації своєї здатності до праці та зумовлений особливостями молоді як особливої категорії населення та специфікою її положення на ринку праці, а також тенденціями розвитку молодіжного ринку праці.

Ключові слова: зайнятість населення, молодь, безробіття.

Постановка проблеми. Рівень молодіжного безробіття є традиційно високим як в Україні, так і за кордоном. Як відзначається в Доповіді Міжнародної організації праці «Глобальні тенденції в сфері зайнятості у 2014 році», рівень безробіття серед молоді у 2013 р. склав 13,1%, і це найвищий показник з 2007 р. Чисельність безробітної молоді (у віці 15-24 років) склала 74,5 млн. осіб і помітно перевищує рівень 2007 р. (73,5 млн.). При цьому експерти зазначають, що рівень безробіття не повною мірою відбиває серйозний вплив кризи у сфері зайнятості на молодь, оскільки її економічна активність у результаті цієї кризи помітно знизилася. У 56 країнах, за якими є відповідні дані, на ринку праці зафіксовано на 1,7 млн. менше молодих працівників, ніж очікувалося на основі аналізу довгострокових тенденцій, що вказує на різке зростання чисельності молоді, яка втратила надію на працевлаштування. Дослідники МОП вказують: «Криза залишила спадщину у вигляді «загубленого покоління» – молодих людей, викинутих з ринку праці, які втратили надію заробити на гідне життя». Такі молоді люди під час підрахунку безробітних не враховуються, тому що вони не займаються активним пошуком роботи [1]. Що стосується вітчизняної ситуації на молодіжному ринку праці, то станом на 1 грудня 2014 року Державна служба зайнятості України констатувала 450,6 тисяч безробітних українців, кожен третій з яких віком до 35 років [2]. Поширеною є думка, що молодіжне безробіття є не кризовим явищем, а скоріше, закономірністю та остаточне подолання безробіття серед молоді неможливе. Проте його мінімізація залежить не стільки від самої молоді, як від відповідних структур та правових стимулів, що її забез-

печують. Конкурентоспроможність молоді на ринку праці насамперед характеризується наявністю унікальних характеристик власного та професійного характеру, проте ще й є результатом залучення та взаємодії між собою відповідних уповноважених суб'єктів та чіткого правового регулювання їхньої діяльності [3, с. 25].

Тому для науки трудового права в умовах, коли відсутність дієвих юридичних засобів повернення молоді на ринок праці може потягнути за собою системну соціальну катастрофу, виникає потреба звернутись до осмислення правового феномену молодіжного безробіття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання молодіжного безробіття у сучасній науці трудового права розробляють такі вчені, як О. О. Коваленко, Р. І. Шабанов, С. В. Вишневецька, Ю. М. Щотова, Н. В. Клімова та ін. Однак досі залишаються не з'ясованими сутність та правове розуміння молодіжного безробіття.

Формулювання цілей статті. Автор має на меті дослідити правовий феномен молодіжного безробіття для подальшого винайдення юридичних засобів покращення ситуації у сфері зайнятості молоді.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до енциклопедичного визначення поняття «молодь» трактується як велика суспільна група, яка має специфічні соціальні та психологічні риси, наявність яких визначається як віковими особливостями молодих людей, так і тим, що їх соціально-економічний та суспільно-політичний стан, духовний світ, знаходяться у стані формування та становлення [2, с. 421]. Як бачимо, при розгляді поняття «молодь» у соціальному аспекті наголос ро-

битися на особливостях соціального становища, зумовлених соціально-психологічними властивостями такої групи суспільства.

Окрім того, визначаючи категорію «молодь», обов'язково слід звернути увагу на віковий фактор. Г. І. Шебанова стверджувала, що, визначаючи вікові рамки молоді, слід вважати, що нижня вікова межа молоді збігається з віком, з якого допускається прийняття на роботу, а верхня вікова межа дорівнює 27-30 рокам. Означені вікові рамки вона обґрунтовувала тим, що, власне, до 27-30 років закінчується біологічне становлення організму, завершується формування професійних інтересів і первісна професійна підготовка в основній масі молоді, що стає на трудовий шлях, а також спливає строк дії встановлених додаткових гарантій для молодих робітників і службовців [5, с. 122].

Ю. М. Щотова визначає молодь як категорію осіб віком від 14 до 28 років, якій з метою залучення до продуктивної суспільної праці у період початкового соціального становлення законодавством встановлюються додаткові, порівняно з іншими працівниками, пільги та гарантії щодо працевлаштування, професійного навчання та трудової діяльності [6, с. 38].

У свою чергу, в чинному законодавстві визначення поняття «молодь» можна прочитати у Законі України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Так, у ст. 1 вказаного Закону зазначається, що молодь, молоді громадяни – це громадяни України віком від 14 до 35 років [7].

Вважаю, що віковий проміжок від 14 до 35 років є прийнятним та обґрунтованим через такі обставини: в останні десятиліття збільшились вимоги до кваліфікації працівників, що передбачає продовження періоду навчання; сучасна молодь через соціально-економічні причини у роки професійного становлення випробує себе у декількох сферах діяльності або після певного періоду роботи за фахом переходить до суміжної сфери. Відповідно, виникає потреба у правовій підтримці зайнятості молоді у зв'язку зі збільшенням часового проміжку трудової адаптації. Зазначене підтверджується змістом Доповіді Міжнародної організації праці «Криза в сфері зайнятості молоді: Час діяти» (2012 р.), де зазначається, що труднощі, з якими стикається молодь у перехідний період від навчання до трудової діяльності, часто підтверджуються такими показниками: зміни у рівнях безробіття серед молоді, що відбуваються згодом; рівень безробіття серед молоді у порівнянні з рівнем безробіття серед дорослого населення; випадки хроніч-

ного безробіття серед молоді; частка молодих людей, які не навчаються, не працюють і не проходять професійної підготовки; час, необхідний для одержання першої роботи; тривалість переходу до «стандартної» роботи після закінчення школи або після прийому на перше робоче місце [8]. Важливим для визначення віку молоді у контексті дослідження молодіжного безробіття є розуміння поширення фрикційного («пошукового») безробіття серед молоді, а також структурного і циклічного безробіття, що негативно впливає на рівень зайнятості молоді, коли у фазі спаду роботодавці звільняються від менш конкурентоспроможної молоді, яка не має професійного досвіду і трудового стажу. Тому рівень безробіття серед молоді перевищує аналогічний показник серед осіб старших вікових груп [9, с. 960].

Тобто «молодь» можна визначити як категорію осіб віком від 14 до 35 років, що перебувають на початковому етапі соціалізації, трудової адаптації, наділені трудовою правосуб'єктністю та користуються додатковими, порівняно з іншими працівниками, пільгами та гарантіями у тому числі й у сфері зайнятості. У цьому аспекті механізм регулювання зайнятості молоді необхідно розуміти як сукупність методів і напрямів цілеспрямованого інституційного впливу держави на молодіжний ринок праці з метою досягнення продуктивної зайнятості.

У цьому сенсі слід звернути увагу на категорії зайнятості та безробіття.

На переконання О. В. Собченко, з правової точки зору зайнятість – це сукупність суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією права громадян на зайнятість [10, с. 9]. Н. Ю. Сіряченко вважає, що зайнятість – це сукупність суспільних відносин, пов'язаних із реалізацією фізичними особами, наділеними трудовою правосуб'єктністю, права на працю шляхом здійснення діяльності, пов'язаної з особистими й суспільними потребами, з метою матеріального задоволення й моральної самореалізації, які забезпечуються державою [11, с. 498]. Згідно з п. 1 ст. 1 Закону України «Про зайнятість населення» зайнятість – не заборонена законодавством діяльність осіб, пов'язана із задоволенням їх особистих та суспільних потреб з метою одержання доходу (заробітної плати) у грошовій або іншій формі, а також діяльність членів однієї сім'ї, які здійснюють господарську діяльність або працюють у суб'єктів господарювання, заснованих на їхній власності, у тому числі безоплатно [12]. Натомість, згідно з п. 7 ст. 1 цього ж Закону, безробіття – соціально-економічне явище, за якого частина осіб не має змоги реалізувати своє право на

працю та отримання заробітної плати (винагороди) як джерела існування [12]. На думку І. В. Храновського, безробіття потрібно розуміти як відсутність робочих місць для всіх, хто має можливість і бажання працювати незалежно від того, у працездатному віці людина чи ні [13, с. 13]. Відповідно, І. В. Храновський справедливо вважає, що зайнятість та безробіття – взаємопов'язані категорії. На думку дослідника, безробіття – неминучий елемент ринкових відносин і, відповідно, ринкової економіки [13, с. 14].

Справді, зайнятість і безробіття – це правові та соціально-економічні явища, безпосередньо пов'язані з інтересами та життєдіяльністю людей. Зайнятість і безробіття являють собою відносини з приводу організації і використання праці. Таким чином, це не просто соціально-економічні категорії, а категорії соціально-трудової сфери. Отже, інтереси людей, які вступають у соціально-трудові відносини, не є виключно економічними, вони містять значний соціальний компонент, спрямованість якого може й не збігатися із чисто економічними цілями.

Із соціально-економічної точки зору зайнятість, й особливо безробіття, – це категорії особливого типу економіки – ринкової. Вони виражають відносини між найманими працівниками, роботодавцями і державою з приводу здійснення основного, природного права людини – права на працю, реалізації її здатності до праці, причому не тільки в розумінні забезпечення засобів для існування, необхідних для збереження й відтворення самого життя, але й у розумінні реалізації в трудовій діяльності здібностей і якостей людини як особистості. За такого підходу несприятливі наслідки безробіття не вичерпуються не досить ефективним використанням робочої сили й «недовиробленням» національного продукту. Відповідно, безробіття – це нереалізованість права на працю для частини громадян, це відсутність у частини родин здорової та нормальної матеріальної основи забезпечення необхідних засобів існування і розвитку. Рівень зайнятості та безробіття демонструє, чи потрібна людина суспільству, чи вона для суспільства зайва. Оскільки людина не може не бути цінністю для суспільства, то й безробіття, навіть найнезначніше за масштабами, не може бути суспільно корисним [14, с. 12-13].

Тому і продуктивну зайнятість молоді треба розуміти не просто як наявність заняття. Зайнятість молоді – це надійна і стійка можливість заробляти на життя за допомогою вільно вибраної продуктивної праці і роботи, а також знайти своє професійне та соціальне місце. Зайнятість є неодмінною

умовою і станом соціальної інтегрованості людини, соціальної повноцінності людської особистості. Відповідно, у стані безробіття людина позбавлена стійкої можливості заробляти на життя за допомогою вільно вибраної продуктивної праці і роботи. Безробіття є чинником і станом соціальної відчуженості людини від суспільства.

Щодо цього О. В. Романюк пише, що молодіжне безробіття є соціально-економічним явищем, під час якого працездатна молодь перебуває в пошуках роботи та готова приступити до неї, але не може реалізувати своє право на працю, тим самим втрачає основні засоби до існування [15]. М. С. Брусяніна молодіжне безробіття розуміє як соціально-економічне явище ринку праці, що охоплює молодь, характеризує невідповідність попиту і пропозиції та зумовлене особливостями молоді як особливої категорії населення і специфікою її положення на ринку праці, а також тенденціями розвитку молодіжного ринку праці [16, с. 12].

Отже, із соціально-економічної точки зору молодіжне безробіття можна визначити як явище, що характеризується відсутністю в частини громадян віком від 14 до 35 років можливості реалізації своєї здатності до праці, зумовлене особливостями молоді як особливої категорії населення, а також тенденціями розвитку молодіжного ринку праці.

До категорій безробітної молоді С. Б. Іваницька зараховує випускників загальноосвітніх шкіл, професійно-технічних і вищих навчальних закладів; звільнених у зв'язку зі змінами в організації виробництва; військовослужбовців, звільнених зі строкової служби у Збройних силах; жінок, які перебували у відпустці з догляду за дітьми, домогосподарок; інші категорії (звільнені у зв'язку з плінністю кадрів, школярі 9–10 класів, молодь, яка не зайнята більше одного року, тощо) [17].

Однак варто нагадати, що в основі правового розуміння безробіття не може бути безробіття добровільне, у стані якого особа перебуває через суб'єктивні причини, які залежать від мотивації носія праці. Таке трактування явища безробіття відповідає тій zasadі правового регулювання зайнятості населення, яка має на меті забезпечити повну, продуктивну і вільно вибрану зайнятість для громадян та захистити їх від наслідків вимушеного безробіття, а не створювати роботу чи виплачувати матеріальну допомогу тим особам, які не бажають заповнювати вільні вакансії та не сприйматимуть виплату допомоги із безробіття як тимчасову компенсацію необхідних для життя коштів. В останньому випадку здебільшого мається на увазі

аж ніяк не безробіття, а добровільна незайнятість.

Міжнародна спільнота, зокрема МОП та Євростат, асоціює добровільну незайнятість зі станом осіб, які не мають роботи і не займаються її пошуками, тобто не можуть бути класифіковані як «зайняті» або «безробітні» [16]. Однак, враховуючи специфічне положення молоді на ринку праці, коли добровільна незайнятість спричинена відсутністю умов для працевлаштування, слід говорити про розширення тлумачення правової категорії безробіття стосовно її особливого виду – молодіжного безробіття. А з огляду на те, що молодіжне безробіття, як вже зазначалось, є найбільш гострою проблемою, яка виникла у результаті кризи у сфері зайнятості в Україні, варто використовувати даний підхід при визначенні підходящої роботи для громадян, які вперше шукають роботу (які не працювали) і при цьому не мають кваліфікації. Це повністю відповідає Рекомендації МОП № 169 «Про політику у галузі зайнятості» (1984 р.), згідно з якою проблема забезпечення роботою молоді повинна вирішуватись на основі надання більш широких можливостей одержання професійної освіти, що забезпечувало б конкурентоспроможність при працевлаштуванні, а надалі – у процесі праці [19].

Отже, до категорій безробітної молоді належать лише ті особи, які через об'єктивні причини не можуть реалізувати своє право на працю, але прагнуть цього шляхом звернення до Державної служби зайнятості чи інших суб'єктів, котрі сприяють працевлаштуванню.

Наприкінці слід зазначити, що вимушене молодіжне безробіття складніше і небезпечніше, ніж доросле, через такі наслідки для добробуту суспільства і держави загалом: соціальні (молодь є вразливою громадською категорією, адже молоді люди, не сформовані психічно, морально і соціально, гірше пристосовуються до змін економіки, за умови відсутності можливості гідно забезпечити життя вони можуть вдатися до злочинної діяльності або соціальних вибухів; все це призводить до соціальної ізоляції, поглиблює розчарування в суспільстві і справедливості); економічні (зростання витрат на допомогу по безробіттю; марні витрати коштів державного бюджету на навчання фахівців, які потім не знаходять роботи; зростання обсягу витрат на допомогу по безробіттю; зниження рівня ВВП; зниження рівня життя населення цієї категорії; виїзд молодих спеціалістів, котрі прагнуть реалізувати себе за кордоном; як результат, країна втрачає перспективні кадри) [20]. Отже, не можна не по-

годитися з Н. В. Діденко в тому, що молодь є потужним ресурсом. Підтримка молодих людей, їхнє залучення до творчої, активної участі в житті суспільства – це стратегічні інвестиції в розвиток держави. Реформування засобів правового регулювання ринку праці молоді має супроводжуватися прозорими та ефективними механізмами стимулювання роботодавців до її працевлаштування, подоланням міфів стосовно низької кваліфікації молодих фахівців та активізацією участі молоді на ринку праці [21, с. 83].

Висновки

З погляду трудового права молодіжне безробіття є правовим станом відсутності постійної чи тимчасової зайнятості в громадян віком від 14 до 35 років, який виникає через системні прогалини правового регулювання молодіжного ринку праці. Подальші дослідження, пов'язані з молодіжним безробіттям, мають бути спрямовані на розкриття юридичних засобів ліквідації молодіжного безробіття.

Список використаних джерел:

1. Global Employment Trends 2014: Risk of a jobless recovery? // International Labour Office. – Geneva: ILO, 2014.
2. У новий рік без роботи: в Україні зростає молодіжне безробіття [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pravda.com.ua/inozmi/deutsche-welle/2014/12/30/7053657/>.
3. Леган І. М. Конкурентоспроможність молоді на ринку праці: шляхи забезпечення та напрями підвищення : дис. ... канд. екон. наук : спец. 08.00.07 «Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика» / І. М. Леган ; НАН України, Ін-т демографії та соц. дослідж. ім. М. В. Птухи. – Київ, 2015. – 258 с.
4. Энциклопедический словарь / общая редакция акад. РАН Г. В. Осипова]. – М.: РАН. Ин-т соц.-полит. исслед., 1995.
5. Шебанова А. И. Дифференциация правового регулирования труда молодежи / А. И. Шебанова // Советское государство и право. – 1970. – № 5.
6. Щотова Ю. М. Правове регулювання працевлаштування молоді в Україні : монографія / Ю. М. Щотова. – К.: АПСВ, 2007. – 192 с.
7. Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні : Закон України від 05.02.1993 № 2998-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 16. – Ст. 167.
8. Кризис в сфере занятости молодежи: Время действовать : доклад V Международной организации труда. – Женева, Международная конференция труда, 101-я сессия, 2012 г. – 132 с.
9. Рацлаф А. А. Молодежная безработица / А. А. Рацлаф, А. В. Седова // Молодой ученый. – 2015. – № 11. – С. 959–961.

10. Собченко О. В. Некоторые правовые проблемы занятости населения в Российской Федерации : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / О. В. Собченко. – М., 2005. – 30 с.

11. Сіряченко Н. Ю. Проблема визначення поняття «зайнятість» та його сутність / Н. Ю. Сіряченко // Актуальні проблеми права: теорія і практика : зб. наук. пр. – Луганськ : Східноукраїнський нац. ун-т ім. Володимира Даля. – 2010. – № 18. – С. 497–503.

12. Про зайнятість населення : Закон України від 05.07.2012 № 5067 VI // Голос України. – 2012. – № 153–154.

13. Храновский И. В. Правовой статус безработных граждан в России и некоторых зарубежных странах в период мирового финансово-экономического кризиса (сравнительно-правовой анализ) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / И. В. Храновский ; Академия труда и социальных отношений. – М., 2014. – 25 с.

14. Плакся В. И. Безработица: теория и современная российская практика (социально-экономический аспект) / В. И. Плакся. – М. : РАГС. 2004. – 381 с.

15. Романюк О. В. Проблеми працевлаштування молоді / О. В. Романюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Dtr_ep/2011_6/files/EC611_53.pdf.

16. Брусянина М. С. Особенности молодежной безработицы в России: дисс ... канд. экон. наук : спец. 08.00.05 «Трудовое право; право социального обеспечения» / М. С. Брусянина; Томский государственный университет. – Томск, 2010. – 221 с.

17. Іваницька С. Б. Проблема безробіття молоді України / С. Б. Іваницька, І. О. Мороховець // Ефективна економіка : електронне наукове фахове видання. – 2015. – № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4325>.

18. Eurostat, 1999, Guidelines and table programme for the Community programme of population and housing censuses in 2001, Vol. 1: Guidelines, Office for Official Publications of the European Communities, Luxembourg. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://stats.oecd.org/glossary/detail.asp?ID=6252>.

19. Конвенции и рекомендации, принятые Международной конференцией труда. 1957–1990. – Т. П.-Женева: Между народное бюро труда, 1991. – С. 2047–2060.

20. Проблеми молодіжного безробіття та шляхи його подолання / А. Білик, С. Гарна, Л. Гончар. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sworld.com.ua/konfer41/41.pdf>.

21. Діденко Н. В. Проблема та шляхи вирішення молодіжного безробіття в сучасному суспільстві / Н. В. Діденко, О. Ф. Родак // Економіка та держава. – 2016. – № 4. – С. 81–84.

Исследован правовой феномен молодежной безработицы для дальнейшего определения юридических средств по улучшению ситуации в сфере занятости молодежи. Аргументировано, что молодежную безработицу можно определить как правовое состояние, которое характеризуется отсутствием у граждан возрастом от 14 до 35 лет возможности реализации своей способности к труду, обусловленное особенностями молодежи как особой категории населения и спецификой ее положения на рынке труда, а также тенденциями развития молодежного рынка труда.

Ключевые слова: занятость населения, молодежь, безработица.

The legal phenomenon of youth unemployment for the further definition of the legal means of improving the employment situation of young people is studied. The author argued that youth unemployment can be defined as a legal condition which is characterized by a lack of part of the population aged 14 to 35 years, the feasibility of their ability to work due to the peculiarities of youth as a special category of the population, and the specifics of its situation on the labour market, as well as the trends of the youth the labour market.

Key words: employment, youth, unemployment.

